

dolgoknál. [...] a lényeg az, hogy amit leírok, igaz képet adjon rólam, hogy a velem együtt változó élet minél pontosabb tükre legyen.” Amit ez a kötet magában foglal, az nem csak dokumentatív tanúságtétel-mivoltában igaz és meggyőző — a magyar naplóirás legjobb hagyományaihoz méltó, és azokat eredeti vonásokkal gazdagító esztétikai érték is. (*Magvető, 1991.*)

CSÜRÖS MIKLÓS

Képek a jövő emlékeiből

Gion Nándor: Börtönről álmodom mostanában

Sokáig halasztgattam ezt a recenziót. Szerettem volna csak annak olvasni, ami: modern mesének, regénynek, önmagáért való irodalomnak. De a hétköznapok altarata más volt, egyre több hordalék került, a mindennapok hordaléka kívülről a regény tiszta lapjaira: mára már a polgárháború mindennapos rádióhírei.

A jugoszláviai magyar író, Gion regényében még béke van. Mikor is írhatta? Úgy gondolom, valamikor 1988–90 között. Regényében béke van tehát, csak épp a hamuhodó felszín alatt izzik a parázs, s Gion Nándor főhőse a regényben többször is veszélyről álmodik. Ennek a meg nem nevezett veszélynek a metaforája a regényben a börtön.

Olyannyira sokat használt, de olyannyira keveset jelentő kifejezés irodalmunkban a posztmodern, kicsit ennek mintájára (nem tagadva azt, hogy mennyi modern elem van Gion mostani regényében is, éppen úgy, mint egész életművében, tehát valamiképpen ő is posztmodern), tehát e kifejezés mintájára azt mondhatnánk, ez a regény a jugoszláviai magyar irodalomban az első és nagyhatású poszthumanista, pre-polgárháborús alaphangulatú mű.

Benes József festőművész kiállításáról jövök, ő rajzolta Gion könyvének címlapját, zentai festő, grafikus, évekig Szegeden élt, majd Kecskeméten telepedett le. Gion nemzedékének, az Új Symposion első nemzedékének jeles képzőművész tagja. Néhány éve grafikáján ábrázolt egy nőt: fűzőben. Grafikailag érdekes volt számára a fűzőnek mint ruhának, tárgynak a szerkezete, rajzolata. Járom a kiállítást: mára már Benes képein átkötött minden: fóliába kötözött a táj is, mintha valaki összecsomagolta volna magát a tájat is, költözködés előtt. Zsákvarró tüvel-madzaggal bevarrt szájuk az emberek; már az anyaméhben ülő magzaton is kötés, lábán szerkezet, valamiféle bilincs. És gázálarcban földhöz lapuló kutyák. Tudom pontosan, hogy Gion könyvétől független ez a kiállítás, független ez az életérzés, de ugyanannak a nemzedéknek az életérzése, ugyanannak a poszthumanizmusnak a kifejeződése.

És olvasom Tolnai Ottó képzőművészeti jegyzetét egy — úgymond — arculcspó képről. Ez a kép Pócs Péter '56-ot idéző plakátja lehet. Pócs nyers húsból ötágú csillagot vágott ki éles késsel, s erre az ötágú húscafatra azután nagyobb fogót, patkányfogót csapott. A becsapódást lefényképezte, és grafikájába építette. Tolnai Ottó, Gion és Benes nemzedékének tagja, tehát az Új Symposion első nemzedékének legjelesebb költője kicsit átértelmezi a képet. A csillag helyén emberi arcot vél látni, csapdahelyzetben. A fogóban pedig ő is a körbekerítő csapdahelyzetet. Így ír róla: „egy nyers, egy arculcspó kép... sajnos félek, nagyon félek, és alkalommal ez a mi plakátunk. Rémmült arc, amelyre patkányfogó csapódik. Tényleg megijedtem e láptól, hiszen már régen e fogó igézetében élek...”

Gion regényének cselekményét viszonylag röviden össze lehet foglalni. A történetet egyes szám első személyben mondja el, önvallomásként. Persze, nem önéletrajzi regény ez, Gion Nándor életének esetleg néhány mozzanata illik rá a regényre, az, hogy a főhős bölcsész, szereti Thomas Mannt és Pascalt. Ennyi, az egyes szám első személy csak arra jó, hogy az író a történet legbelsejében helyezkedhes-

sen el. Hősének mondhatni, neve sincs. Neve: én, ami énvelem történik. A regényben alig szólítják meg, még ilyenformán sem tudható meg a neve. Egy helyen, a regény „aranyemetszési pontjában” nevezik néven, a tragikus baleset színhelyén és időpontjában. Rálapozok most arra a bizonyos oldalra, úgy hívják: Kiss Lajos. Kiss Lajos regénye ez tehát, de a regény lapjain a sokkal romantikusabb nevű Istentéző Dánielek, Simokovics urak és Halálfejű Józsik szaladgálnak.

Kiss Lajos a regény elején szorong, szorongásos álmában börtönről álmodik. Rövidesen börtönbe is kerül, előérzete beigazolódik: halálos közlekedési balesetet okoz, és börtönbe kerül. Először afféle falusi börtönbe, majd egy nagyobb börtönteletre, de még mindig a „pannon síkságon”. Ez a börtön egy munkatelep, mezőgazdasági istállókkal és titkos szeszfőzdékkal. Költőkkel, akik alkalmanként költői esteket tartanak a csillagos ég alatt. Ez még Gion eddigi regényeinek színtere, a *Latroknak is játszott jól ismert világa*.

Hősiünket azonban később másik rabtelepre szállítják, munkára ide is: egy tengerparti szállodafélébe éjszakai mindenesszolgálatra.

Szeretnék itt megint egy kis kitérőt tenni. Van egy aforizma a jugoszláviai magyar költészetre. Mondván, abban különbözik a magyarországi költészettől, hogy a jugoszláviai magyar költészethez van tengere. S ezen aforizma filológiailag igazolható is: versek sorát idézhetjük, a vajdasági költészet áradó tenger-élményét. Fehér Ferenc verseitől Tolnai Ottó tenger-élményéig. S két regényt is, igazán maradandó értékűt: Szenteleky Kornél *Isola Bella* című regényét a múltból és Domonkos István *A kitömött madár* című regényét a közelebbi múltból.

Gion regénye azt a látszatot kelti, hogy egyszerű realista történet. Pedig nem az. Már a második metaforarendszerére találunk rá. Először a szülőtáj mint csapda metaforarendszerére. Most pedig egy rejtekező pörre az eddigi tengerélménnyel. Ennek a tengerparti börtönnek a leírása jó lehetőséget biztosít Gionnak arra, hogy másként szóljon az ismert tengerparti tájról is, mint bárki előtte. Második metaforarendszerében a tenger mint csapda metaforarendszerét.

A regény főhősét rövid tengerparti raboskodás után visszaküldik a korábbi telepre. Itt ér véget a regény története azzal, hogy a főhős tovább dédelgeti bölcsész-álmait, terve az, hogy elvégzi a bölcsészegyetemet, s majd egy tanyai iskolában tanít. A regény utolsó sorait idézve: „Gyerekeket okítani pedig szép és tisztességes munka. És én tényleg gyönyörű és hasznos dolgokra akarom okítani az ámuló tanyasi gyerekeket. Mégis börtönről álmodom mostanában.”

Gion regénye meglehetősen kalandos: sokféle foglalkozást, sokféle életmodellt mutat, egymás mellett élő nemzetiségek és vallások képviselői vonulnak föl, szociológiai értelemben is árnyalt és gazdag a kép: fönti és lenti társadalmi rétegek. És szakmák szerinti gazdagság is: tanító, tájképfestő, börtönigazgató, sertéslelepi munkás, költő és szeszcsempész él itt egymás mellett, és ki mindenki más még, regényes színészségben. Ott élnek, többük a börtönben, töltve kimért fogságuk napjait. A „Lírikusok Csapata” esténként versmondó műsort tart. Nem költők ők, hanem csak versfaragók, ezzel ütik az időt, s ezáltal fogalmazzák meg (mondjuk a szeszcsempészekétől eltérő) másságukat és morális beállítottságukat. Játéknak tekinthetnénk mindezt. Olvasván látom, Gion Nándor számára is játék: remek verscsinálmányokat ír, mely versekben, mint jellemző az amatőrségben: fellegekben jár a gondolat, és megbotlik a földön a rossz mondat. Vagy fordítva: ha fellegekben jár a mondat, botladozik alant a gondolat. Gionnak ez regényes játék, hogy nehéz veretű prózai sorai közé verssorokat is írjon: költő regényhősei sorait. És regénye „nehézfíú” közé új hősokeket, a lírikusok csapatát is beillesse.

De a játék valójában több ennél. Mert ezek a lírikusok kerüljenek is akárhová regénybeli életükben, mindig alávetettek.

Jeleztük már, hogy Gion miféle csapdahelyzeteket ábrázol metaforikusan a regényében. Itt megint egy metaforarendszerre találhatunk: a költészet mint csapda, az irodalom mint csapda metaforájára. Persze szemben az örök reménnyel: szemben a művészet mint illúzió reményével.

„Mesés” könyv tehát Gioné, mert Gion nagy mesélő, minden eszköze a „meseszerű” építkezést is segíti. De ugyanakkor, s ebben áll művének paradoxona, a mindenkori mesékkel szemben és ellentétben a végletekig illúziótlan.

Az olvasónak persze lehet egy illúziója, az az évszázadok irodalmi örökségéből kiolvasott tapasztalata, hogy aki kimondja a rettenetet, a kimondás által föl is oldja azt. Regényünknel maradvá: aki álombeli szorongásait kimondja, föl is oldja — művészi módon — azt.

Gion Nándor a kortársi magyar próza kivételes alakja. A legjobbak közül való, ezt tudtuk mindig is. Egy tervezett trilógiájának elkészült két darabja elsősorban a bizonyíték erre: a *Latroknak is játszott* című kötete. Ez a mostani regénye nem a trilógia harmadik darabja, bár adalék és jó iskola ahhoz a tervezett harmadik regényhez.

A negyedik könyvet pedig körülöttünk már a történelem írja. (*Forum—Szépirodalmi, 1991.*)

PINTÉR LAJOS

Fejér Ádám: A magyar kultúra helye és szerepe Közép- és Kelet-Európában

Fejér Ádám, akit eddig ruszisztaként tartottunk számon, ezúttal az európai irodalom utóbbi két évszázadának egyetemes szemléletéből kiindulva a magyar irodalom funkciójának és jelentőségének meghatározására tesz kísérletet, olyan koncepciót keresve (és találva), mely költészetünket (elsősorban Ady líráját) a világirodalom szerves részének mutatja. Fejér felfogása szerint „az antik civilizáció folytonosságát föntartó területeken, az Alpoktól délre és a Rajnától nyugatra, ahol a kereszténység felvétele előtt végbement az individualizálódás folyamata, kultúra és civilizáció ellentéte áthidalhatónak mutatkozott.” Ezzel szemben a XVIII. század végétől vezető szerephez jutó német és orosz kultúrában, kultúra és civilizáció konfliktusának tapasztalata révén, lehetővé vált „a keresztény kultúra végső, differenciált formáinak kialakítása.” A magyar kultúra pedig azért látszik alkalmasnak a kultúra-vesztés megrázkódtatásának átélésére, mert „normáinak keresztény volta és előzetes civilizációs hagyományainak hiánya következtében a magyar gondolkodás tökéletesen elfogulatlanul, bármiféle illuzórikus metafizikai biztosíték nélkül néz szembe a civilizáció és kultúra kiegyenlítésének problémájával, és ezért a legmesszebbmenőkig hajlamos annak minden következményét számba venni. (A lengyeleknél a túltengő nemzettudat miatt a polgárosodás sikkadt el, a csehek a kultúra rovására a civilizációt részesítették előnyben, s nemzettudatuk „csonkítottság”-ának következtében helyzetüket öniróniával szemlélik.)

E nagyívű koncepció igazolására négy mű (Goethe *Faustja*, Tolsztoj *Anna Kareninája*, Kafka *A pere* és Ady lírája) értelmezése szolgál. A *Faust* egy sor kapcsolódó kérdéskörrel („kisvilág” és „nagyvilág” kettőssége, allegória és szimbólum szembeállítása) összefüggésben interpretálható, mint az „individuum kalandja a történelemmel”. Az *Anna Kareninában* az intellektus föltétlen értelemteljesítő szerepével az ortodoxia fő eszméje, a szeretet állítódik szembe, amelynek szintén megvannak a határai, s a katasztrófa itt sem kerülhető el. Ily módon tehát az intellektus értelemteljesítő képességének problematikusságát kifejező német kultúrát a személyesség, a szeretet értelemteljesítő képességének problematikusságát megmutató orosz kultúra ellentételezi. A zsidó és a keresztény nézőpont történeti kettősségének meghaladására tett kísérletként értelmezi Fejér Ádám Franz Kafka *A per* című regényét: „Keresztény és zsidó álláspont közelítése Kafka világán belül abban áll, hogy a keresztény kultúra programját bírálva, és azzal szemben a zsidó álláspontot érvé-